

Ірина Настасяк,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

УДК 340.116

Основи типологізації сучасних правових систем світу

Трансформаційні процеси, що властиві правопорядку, охоплюють і правову дійсність, зокрема сучасні правові системи світу. Серед основних тенденцій їхнього розвитку: зближення національних правових систем, поява міждержавних правових систем, правова уніфікація, уподібнення правового регулювання під впливом міждержавних правових стандартів. Та попри це, правова карта світу надалі строката і багатоманітна, тож її пізнання є важливим актуальним завданням юридичної науки, це стосується й загальної теорії права та порівняльного правознавства.

Для належної організації дослідження й об'єктивної характеристики важливо провести типологізацію сучасних правових систем світу, що дасть змогу скласти цілісне уявлення про правову карту світу.

У вітчизняній та зарубіжній юридичній науці правові системи характеризують здебільшого з погляду їхніх видових класифікаційних характеристик, як, наприклад, у працях Х. Бехруза, Р. Давіда, Х. Кьотца,

Ж. Леже, К. Осаке, А. Саїдова, Ю. Тіхомірова, К. Цвайгерта. І тільки в деяких працях запропоновано типологізаційний аналіз сучасних правових систем світу. Вагомим внеском у дослідження означеної проблеми є наукові доробки Л. Луць. Попри це, питання самої типологізації як наукового методу пізнання та конструювання правових систем досі мало досліджені.

Зважаючи на викладене, метою статті є сформулювати й обґрунтувати вихідні аспекти типологізації сучасних правових систем світу.

Типологізацію як метод пізнання активно використовують у сучасній юридичній науці. При цьому часто спостерігається уподібнення чи змішування понять «типологізація», «класифікація», «типологія», а інколи їх використовують як синоніми. Це призводить до хибних результатів у правових дослідженнях.

У загальнотеоретичній науці, як і в інших сферах наукового знання, класифікацію використовують як логічну операцію послідовного поді-

лу обсягу поняття, що спрямована на утворення певної системи, у якій кожен вид поділяється на підвиди [1, с. 59]. І хоча поняття «класифікація» трактують дещо відмінно в логіці, філософії, соціології, юриспруденції, проте ключовим є те, що це поділ об'єктів (предметів, явищ тощо) на види (класи), який проводиться за однією найістотнішою ознакою і має бути послідовним [1, с. 59–63].

У літературі зазначається, що і групування, і класифікація – це елементарні процедури впорядкування даних, що передують їхньому аналізу [2, с. 38].

Класифікацію від інших методів пізнання відрізняє її внутрішня організація: множина об'єктів (клас), найістотніша ознака, що є підставою класифікації, і процедура впорядкування класів (класифікування) в єдину класифікаційну систему. Водночас класифікація є затребуваною лише для конкретного напрямку дослідження, оскільки застосовується в разі необхідності отримання знань щодо певної сторони об'єкта.

Оскільки класифікація здійснюється лише за окремою ознакою, а не набором істотних ознак, вона є нейтральною щодо сутності явищ. Це й відрізняє її від типологізації, метою якої є формування уявлень про єдиний набір суттєвих ознак.

Розкриємо співвідношення типологізації із суміжними поняттями, як-от: типологія, типізація, типіфікація. Отож, типологію (typology) (грец. *typos* – зразок, *logos* – слово, вчення) трактують по-різному: 1) як метод наукового пізнання, в основі якого є поділ системи об'єктів та їх групування за допомогою типу (узагальненої, ідеалізованої моделі); 2) результат типологічного опису та зіставлення [3, с. 70]; 3) як специфічний вид наукової класифікації предметів або явищ, що має певні ознаки [4, с. 20–21]; як класифікаційну, концептуальну схему [5, с. 349].

Поняття «типізація» (typization) в науковій літературі розуміють як: 1) процес відбору і систематизації

найістотнішого, закономірного, соціально значущого [6, с. 523]; 2) втілення в типових формах, підведення під певний тип; 3) зведення багатоманітних явищ, процесів до вибраних типів, уніфікація; 4) створення типових конструкцій на підставі загальних характеристик [7].

Водночас соціологи використовують і поняття «типіфікація» як процес, за допомогою якого організується знання про соціальний світ не з позиції унікальних властивостей людей, явищ, подій, а з їхніх типових характеристик [5, с. 348–349].

Своєю чергою, типологізацію (typologization) трактують як метод наукового пізнання, завдяки якому на підставі ідеальної моделі чи типу здійснюється поділ певної сукупності об'єктів на впорядковані й систематизовані групи, що мають відповідні властивості [8]. При цьому типологізація здійснюється за концептуально обґрунтованим чи емпірично й теоретично інтерпретованим критерієм. Такий критерій формується шляхом виявлення й аналізу ознак певного явища, а на підставі встановлення найістотніших ознак обґрунтовується створення певного типу досліджуваного об'єкта. При цьому її складовою частиною є типізація, яка дає змогу виявити та проаналізувати найістотніші ознаки явища як цілого, що відображає його сутність. Результатом типізації є формування типу (зразка). Отже, типологізація передбачає дослідження правових явищ завдяки сконструйованому типу.

При цьому, якщо емпірична типологізація дає змогу виявити й описати стійку сукупність властивостей певного явища, то теоретична – на підставі сконструйованого типу (узагальнених ознак) – виявити збіжність з ним чи відхилення від нього емпіричних даних (реальних явищ). Це дає підставу розглядати типологізацію і як спосіб ідентифікації [9].

Зважаючи на вказані обставини, найбільш наближеним до типологізації є метод моделювання – метод наукового пізнання, що дозволяє

дослідити об'єкт за допомогою моделі, яка вивчається замість оригіналу. При цьому відбувається відтворення властивостей об'єкта пізнання через аналог (модель), який спеціально створено із цією метою [10, с. 106]. Модель здебільшого трактують як зразок, взірець, примірник чогось [11, с. 667], як пізнавальну конструкцію. Тому в літературі зазначається, що модель та оригінал є схожими, однак не тотожними [6, с. 304].

Завдяки використанню такої пізнавальної конструкції, як модель, досягається схематизм та абстракція, які є сутнісною метою моделювання, хоча для типологізаційного методу вони є лише однією з передумов його застосування. Різною є й мета цих методів. Так, метою типологізації є дослідження різних сторін об'єкта, використання властивостей з усієї системи зв'язків та абстрагування від низки властивостей задля визначення тих, що характерні для певного типу.

Тип є основною типологізаційною одиницею і, як і модель, відтворює об'єкт дослідження, однак також не є тотожним йому. Тип (від грец. *typos*) – це модель, форма, зразок, якому відповідає певна група предметів, понять, явищ [11, с. 524]. У філософії під типом розуміють методологічний засіб дослідження, який дає змогу ідеалізувати складні явища з метою їх пізнання [12, с. 76]. Тип є одним з видів моделей мислення, абстрактною пізнавальною категорією, яка є визначальною для типологізаційного аналізу.

Важливим у процесі конструювання типу є розуміння однорідності та завершеності переліку значень ознак: до одного типу можна відносити об'єкти, що мають однаковий набір ознак. Отож, тип – це зразок (модель) певних явищ та процесів, що містять необхідний і достатній набір суттєвих ознак для їх групування [13, с. 8].

Отже, типологізація – це процес пізнання складних системних об'єктів на підставі ідеальної конструкції (типу) та організації знань

про їхні типові характеристики. Складовими частинами цього процесу є: типізація, ідентифікація, типіфікація. Метою ж типологізації є не лише пізнання складних об'єктів та їх ідентифікація, а й організація знань про типи в науку типологію.

З уваги на зазначене, підсумуймо, що поняття «типологізація», «класифікація», «моделювання» є самостійними і мають власну пізнавальну мету та призначення, а типізація та типіфікація є складовими частинами типологізації.

Аналізуючи сучасну правову карту світу, варто зауважити, що вона не лише багатоманітна, а й містить певні уніфікаційні елементи, цілісну ж її характеристику можна здійснити лише завдяки типологізації правових систем. При цьому доцільно наголосити, що базовим засобом дослідження має бути поняття «правова система суспільства».

У юридичній літературі порізно трактують поняття правової системи. Так, С. Алексєєв визначає правову систему як всепозитивне право, що розглядається в єдності з іншими активними елементами правової дійсності – правовою ідеологією та судовою юридичною практикою [14, с. 342].

Згідно з трактуванням Н. Оніщенко, правова система – об'єктивне, історично закономірне правове явище, яке охоплює взаємозв'язані, взаємозумовлені та взаємодіючі компоненти: право і законодавство, що втілює його, юридичні установи, юридичну практику, механізм правового регулювання, суб'єктивні права й обов'язки, правову діяльність і правовідносини, правосвідомість і культуру, правову ідеологію, законність і правопорядок, юридичну відповідальність тощо [15, с. 45].

Б. Малишев розглядає правову систему як автономну, цілісну, взаємоузгоджену сукупність правових явищ зі сфери належного, метою якої є досягнення суспільних ідеалів – цінностей справедливості, рівності, свободи та гуманізму [16, с. 119–120].

Ю. Оборотов переконує, що правова система – це формалізований комплекс нормативних, організаційних, контрольних, ідеологічних складових частин права, котрі існують на національному, регіональному та міжнародному рівнях [17, с. 154].

Правова система, за твердженням М. Байтіна, – це сукупність внутрішньо організованих, соціально однорідних і спрямованих, зрештою, до загальної мети правових явищ суспільства, кожне з яких виконує свою специфічну роль у правовому регулюванні або правовому впливі на суспільні відносини [18, с. 183].

Низка авторів розглядає правову систему як сукупність усіх правових явищ (П. Рабінович, В. Перевалов та ін.) [19, с. 94; 20, с. 463]. Такої ж думки й А. Черненко, який вказує, що правова система суспільства – це комплекс правових явищ, уся правова дійсність [21, с. 12].

Втім, як видається, методологічну і гносеологічну цінність має поняття правової системи суспільства як цілісної структурно впорядкованої за допомогою правових засобів стійкої взаємодії суб'єктів права, що забезпечує досягнення правопорядку як необхідної умови функціонування соціальної системи [13, с. 7]. Це поняття є юридичною пізнавальною конструкцією, яка дає змогу аналізувати правову систему суспільства як певну сторону правової дійсності, виявляти закономірності її інституційної, функційної та нормативної частин, що є доцільними та необхідними і відображають структурну організацію правової системи суспільства, її стабільність, динамізм і трансформацію.

Аналіз інституційної, функційної та нормативної частин дозволяє виявити їхні найістотніші ознаки та на їх основі сконструювати ідеальну модель – тип правової системи суспільства, визначити ідентифікаційний код для кожного типу правової системи і здійснити ідентифікацію кожної правової системи за цими кодами з кожним типом, групування

сучасних правових систем світу. Важливою ознакою об'єктивності ідентифікації видається і рівень нормативності правової системи суспільства. Усе це дає змогу сформулювати юридичні критерії типологізації правових систем.

У контексті вказаного варто зазначити, що критерій трактується як підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило, мірка [2, с. 382]. У філософії критерій істини (від латин. *critērium*, яке зводиться до грец. *κρίτήριον* – мірило, засіб судження) – мірило достовірності людських знань, їхньої відповідності об'єктивній дійсності [6, с. 245].

Визначаючи критерій типологізації, варто наголосити, що основою для його формування є поняття «правова система суспільства» та її структурні частини (інституційна, функційна та нормативна), точніше юридичні ознаки правової системи суспільства та її структурних частин, а також параметри її статичні і динамічні та просторові параметри.

Як відомо, інституційна частина складається із суб'єктів права, які є носіями властивостей елементів правової системи. Для будь-якої правової системи важливими показниками її інституційної частини є статус системоутворювальних суб'єктів права, а це, насамперед, суб'єкти правотворення. У кожній правовій системі створюється такий суб'єкт правотворчості, як орган законодавчої влади, що наділяється правотворчими повноваженнями, і низка органів виконавчої влади, у деяких правових системах – навіть органи судової влади. Особливістю правотворчих повноважень є те, що питома їх вага спрямовується на забезпечення цілісності суспільства загалом і правової системи зокрема, а ще вони дозволяють виявити основні юридичні ознаки інституційної частини правової системи суспільства.

Функційна частина – це сукупність зв'язків між суб'єктами права, насамперед правотворчими, правозастосовними, правотлумачними, які

створюють умови для належної реалізації прав учасників суспільних відносин. Особливості розмежування цих видів діяльності та специфіка кожного з них дають змогу виявити юридичні ознаки функційної частини правової системи суспільства.

Нормативна частина – це правові засоби, що забезпечують стійкість зв'язків у правовій системі. Особливості цієї частини є юридичними ознаками, необхідними для формування типу правової системи суспільства.

Водночас для ідентифікаційного коду конкретного типу важливим є рівень нормативності системи, який визначається питомою вагою спеціальних правових засобів у механізмі правового впливу. Адже саме завдяки механізму правового впливу (системі загальних та спеціальних правових засобів) правові вимоги переводяться у соціальну поведінку суб'єктів, здійснюється організація суспільних відносин. Оскільки основною функцією спеціальних правових засобів (норма права, нормативно-правовий припис, джерела права, права та обов'язки суб'єктів, юридичні акти, юридичні факти) є впорядкування суспільних відносин, то саме їхня питома вага в нормативній частині дозволяє визначити рівень нормативності правової системи.

Отже, типологізація здійснюється на підставі такої пізнавальної конструкції, як тип правової системи суспільства, що складається з найбільш істотних юридичних ознак, які властиві групі правових систем у межах певного простору і часу.

Для кожного типу характерний свій ідентифікаційний код, наприклад, правовій системі континентального права властиві: широкі нормотворчі повноваження правотворчих суб'єктів; чітке розмежування правотворчої, правозастосовної та правотлумачної діяльності; високий рівень нормативності. Для цього типу характерні і додаткові властивості, що дають змогу ідентифікувати правову систему з континентальним

правом: характер норм права, способи їх об'єктивації тощо.

Отже, застосовуючи названі вище критерії, можна виокремити такі основні типи сучасних правових систем світу: романо-германський (континентальний), англо-американський (загальний), змішаний, міждержавно-правовий. Ці чотири типи і складають основу «правової карти світу», її основну типологізаційну схему, яка дозволяє скласти цілісне уявлення про основні закономірності та тенденції її розвитку, типологізаційні особливості, специфіку кожного типу, міжтипових зв'язків кожної національної та міждержавної правової системи, їх взаємозв'язків. А загалом з'являється можливість організувати ці знання у відповідну систему – типологію. І це реально здійснити лише завдяки типологізації – методу наукового пізнання такого складного системного об'єкта, як права система суспільства.

З викладеного вище можна зробити висновок, що типологізація правових систем – це метод пізнання та ідентифікації на підставі такої юридичної конструкції, як тип правової системи, та організації отриманих знань у науку типологію.

Як метод пізнання типологізація складається з низки прийомів:

1) типізації – виявлення та аналіз найбільш істотних юридичних ознак, властивих інституційній, функційній та нормативній частинам правової системи суспільства, а також створення ідентифікаційного коду для конкретної типологізаційної конструкції;

2) ідентифікації – дослідження конкретної національної чи міждержавної правової системи, вияв їх закономірностей та зіставлення з типовою конструкцією завдяки ідентифікаційному коду;

3) типіфікації – організації знань про типи, типологізаційні схеми, типологізаційну систему загалом.

Зрештою, типологія правових систем – це система знань про закономірності виникнення, функціонуван-

ня та розвитку сучасних правових систем світу, їх типологізацію, утворення типологізаційної системи.

Загалом концепція типологізації сучасних правових систем світу з визначенням та обґрунтуванням її основних юридичних критеріїв, відтворена в теоретичних положеннях,

принципах і підходах, тобто в науковій теорії, та зорієнтована на соціально-правову практику, здатна стати основоположним інструментом пізнання правової карти світу та виконання стратегічного завдання Української держави – входження в європейський простір.

Список використаних джерел

1. Гетманова А. Д. Логика для юристов. Со сборником задач : учеб. пособие / А. Д. Гетманова. – М. : КНОРУС, 2012. – 344 с.
2. *Новий* тлумачний словник української мови : (у 4 т.). – К. : Аконтіт, 1998. – Т. 2. – 910 с.
3. *Новая* философская энциклопедия : в 4 т. / научно-ред. совет : предс. В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов ; Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд. – М. : Мысль, 2010. – Т. 4. – 736 с.
4. *Рожкова Л. П.* Принципы и методы типологии государства и права / Л. П. Рожкова. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1984. – 116 с.
5. *Большой* толковый социологический словарь (Collins). Т. 2 (П–Я) : пер. с англ. – М. : Вече, АСТ, 2001. – 528 с.
6. *Философський* словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К. : Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1973. – 600 с.
7. http://dic.academic.ru/contents.nsf/dic_economic_law.
8. <http://www.philosophi-terms.ru>.
9. http://mirslivare.com/content_socenk/typologization-65751.html.
10. *Баскаков А. Я., Туленков Н. В.* Методология научного исследования : учеб. пособие / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – Киев : МАУП, 2004. – 216 с.
11. *Новий* тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. – К. : АКОНІТ, 1998. – Т. 2. – 910 с.
12. *Новая* философская энциклопедия : в 4 т. / науч.-ред. совет : предс. В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, уч. секр. А. П. Огурцов ; Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд. – М. : Мысль, 2010. – Т. 2. – 634 [2] с.
13. *Луць Л. А.* Типологізація сучасних правових систем світу / Л. А. Луць. – К. ; Сімферополь : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Логос, 2007. – Вип. 3. – 23 с.
14. *Алексеев С. С.* Право: азбука – теория – философия: опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
15. *Онїщенко Н. М.* Правова система: проблеми теорії : моногр. / Н. М. Онїщенко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – 352 с.
16. *Малишев Б. В.* Правова система (телеологічний вимір) : моногр. / Б. В. Малишев. – К. : Дакор, 2012. – 364 с.
17. *Оборотов Ю. Н.* Традиции и новации в правовом развитии / Ю. Н. Оборотов. – Одесса : Юрид. лит., 2001. – 158 с.
18. *Байтин М. И.* Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) : моногр. / М. И. Байтин. – М. : Право и государство, 2005. – 544 с.
19. *Рабінович П. М.* Основи загальної теорії держави та права : посіб. для студ. спец. «Правознавство» / П. М. Рабінович. – Вид. 2, зі змін. і доп. – К., 1994. – 236 с.

20. *Теория государства и права* / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. – М. : ИНФРА М – НОРМА, 1997. – 570 с.

21. *Черненко А. К.* Теоретико-методологические проблемы формирования правовой системы общества / А. К. Черненко. – Новосибирск : Наука, 2004. – 296 с.

Настасяк І. Ю. Основи типологізації сучасних правових систем світу

У статті сформульовано та обґрунтовано вихідні положення типологізації сучасних правових систем світу. Типологізацію сучасних правових систем світу запропоновано розглядати як метод їх пізнання та ідентифікації на підставі такої юридичної конструкції, як тип правової системи, та організації отриманих знань у науку типологію. Виявлені та проаналізовані складники типологізації як методу пізнання: типізація, ідентифікація, типіфікація.

Ключові слова: типологізація, правова система суспільства, тип правової системи, типізація, ідентифікація, типіфікація, типологія.

Настасяк И. Ю. Основы типологизации современных правовых систем мира

В статье сформулированы и обоснованы исходные положения типологизации современных правовых систем мира. Типологизацию современных правовых систем мира предложено рассматривать как метод их познания и идентификации на основании такой юридической конструкции, как тип правовой системы, и организации полученных знаний в науку типологию. Выявлены и проанализированы составляющие типологизации как метода познания: типизация, идентификация, типификация.

Ключевые слова: типологизация, правовая система общества, тип правовой системы, типизация, идентификация, типификация, типология.

Nastasyak I. Fundamentals of Typologization of Contemporary Legal Systems of the World

This article formulated and grounded assumptions of typologization of modern legal systems of the world. Typologization of legal systems proposed viewed as a method of cognition and identification on the basis of such legal structure as the type of legal system and the organization of knowledge in the science of typology. As a method of cognition typologization consists of a number of techniques: typization, identification, typification.

Key words: typology, the legal system of society, type of legal system, typization, identification, typification, typology.